

Beschryvinghe
VAN ALLE DE
NEDER-LANDEN;
anderſins gheuoemt
NEDER-DVYTSLANDT.

Door
M. Lowijs Guicciardini/
Edelman van Florenten :

Overſien ende vermeerderet meer dan de helfte by
den ſelven Auctor :

*Met alle de Landt-Caerten der voorſeyde Landen , ende vele
Contrefeyſten der ſteden natuerlyk ghetracken.*

Overgheset in de Nederduytsche ſpraecke , door
CORNELIUM KILIANUM.

Nu wederom met verſcheyden Hiſtozien ende aenmerckingen
vermeerderet ende bereict / door
PETRUM MONTANVM.

Met een ſeer wijsloopighe Tafel van de ghe-
denckwoerdighe dinghen.

T'AMSTERDAM,

Ghedrukt by Willem Janſz. woonende op het
Water/ in de vergulde Sonnewer. Anno 1612.

Beschrijving van de hele Nederlanden, ook genoemd Nederduitsland, door Lodovico Guicciardini, edelman uit Firenze.

Vertaald naar het Nederlands door Cornelis Kilianus.

De tekst is aangevuld met verhalen en opmerkingen van Petrus Montanus.

INLEIDING

P 1 – 9

Ik heb lange tijd in de Nederlanden in Vlaanderen (deel van Gallia Belgica) gewoond. Zo heb ik dikwijls en met grote aandacht allerlei dingen gezien, gehoord, gelezen, waargenomen en opgetekend. Ik vind deze provincie prachtig en een voortreffelijk deel van Europa. Daarom heb ik me voorgenomen om dit gebied uitgebreid te beschrijven in zijn toestand tot het jaar 1560, tot nut van de gemeenschap.

Ik ben er vast van overtuigd dat wie dit leest interessante gegevens en feiten leert, die de moeite waard zijn. Deze feiten zijn niet alleen nieuw en nuttig voor buitenlanders, maar ook voor de inwoners van de provincie bij gebrek aan andere beschrijvingen. Met de hulp van God, en niettegenstaande mijn tekortkomingen, zal ik mijn uiterste best doen om de waarheid en de werkelijkheid juist weer te geven met fraaie woorden en een aangename stijl.

Om te beginnen, maken we een algemene beschrijving van het land en de inwoners. Tegelijk beschrijven we het bestuur van het land door de vorst en zijn vertegenwoordigers. Daarna komen we bij de verschillende gewesten van het land en de uitmuntende en voornaamste producten die hieruit voortkomen.

Naamgeving en volkeren

Om de zaken beter te begrijpen beginnen we met de naam. We menen hierin Julius Caesar te mogen volgen, die hieromtrent een betrouwbare bron is. In zijn *Commentaren* splitst hij Gallië op in drie delen, namelijk Belgica, Celtica en Aquitania. Daarna vermeldt hij dat Belgica begrensd wordt door volgende

waterlopen: de Marne, de Seine en de Rijn, en door de zee. Belgica strekt zich dus uit naar het noorden en het oosten. (*Caes. Li. I. De bello Gallico*)

BIJVOEGSEL

[Men moet opmerken dat de auteur onder Belgica ook Batavia en andere gewesten meerekent. Hadrianus Junius bevestigt in zijn werk *Batavia* dat de oevers van de Rijn volgens de Ouden behoren tot Germania en niet tot Belgica (*Cap. 4. Contra errorem Martianem*). Plinius rekent uitdrukkelijk de Bataven tot de volkeren van Germania, samen met de Ubiërs (nu de Keulenaars), de Gugerni (nu de bewoners van het land van Gulik), en de bewoners van de Eilanden in de Rijn. Bovendien getuigt niet enkel Plutarchus hiervan in zijn *Ochone*, maar ook Tacitus, in boek 20 van zijn *Historie*:

“De Bataven behoorden tot de Chatten aan de overzijde van de Rijn, tot ze werden verdreven na een opstand. Ze hebben de uiterste onbewoonde gebieden aan de grens met Gallië, en het Eiland in de Rijn, gelegen tussen ondiepten, ingenomen.”

Hiermee neemt Tacitus alle redenen tot twijfel weg. Hij schrijft dat de Bataven het onbewoonde verst gelegen grensgebied van Belgica, waaronder de Rijn, in hun bezit hadden.

P2

Plaatsen als Workum, Geertruidenberg, Heusden en enkele andere zijn Bataafs. Daarna voegt hij daarbij het Rijn-eiland. Indien de Rijn tot Germania behoort, dan is dat ook het geval bij het eiland. Temeer zegt hij dat de Chatten, de oudste inwoners van Germania, het gebied niet door oorlog zijn gaan beheersen, maar door er lang te wonen.

Hij rekent de Mattiaci (nu de Zeelanders) onder de Germaanse volkeren, en de Rijn strekt niet tot aan hun eilanden. Dit maakt het nog aannemelijker om de Rijn, die de Belgae van de Germani scheidt, als eigendom van de Bataven te beschouwen, zoals Vibius Sequester getuigt. Dit wist ook Ambrosius toen hij de

Rijn beschreef als "de befaamde muur van het Romeinse Rijk tegen de wrede volkeren".

Plinius zegt ook nog dat het grootste gedeelte van Batavia, door Tacitus Cisirhenana genoemd, door het leger van Drusus afgesneden was van de rest van Germania, namelijk de Veluwe en de hele streek van het Sticht van Utrecht. Dit bijvoegsel is er gekomen omdat de auteur Gallia Belgica uitgebreider beschouwt, namelijk tot de overzijde van de Rijn, en omdat de Germanen nu ook tot de Nederlanders behoren.

Aangezien wij hier de zeer beroemde natie van de Germanen vermelden, is het niet ongepast er even over uit te wijden. De Germani zijn volgens de zeergeleerde Hadrianus Junius genoemd naar Tho Herma. De Hebreeuwse letter Tau werd door de afstammelingen weggelaten. Zo bleef alleen Germa behouden en werden ze voortaan Germani genoemd, of de afstammelingen van Tho Germa. Zoals Mozes en de auteur van de Kronieken schrijven, zijn ze de nazaten van Ashkenaz en Riphate, afstammelingen van Gomer of Comer, zoon van Japhet, die een van de drie kinderen van Noach is.

Deze Gomer heeft zich na de Zondvloed met de zijnen vanuit Azië naar Europa begeven, waar ze zich verder hebben voortgebracht. Opgesplitst klinkt zijn naam als "Go-om-her": als "ik ga in 't rond", en "ik voltooi mijn tocht". Zo hebben zijn nazaten zich gaandeweg rondom verspreid van oost naar west. Uit de geschiedenis is voldoende bekend hoe talloze uitgelezen krijgslieden als sprinkhanen de landen hebben aangevallen over zee vanuit Noorwegen en een gedeelte van Scandia, vanuit het land van Coperdalia, en vanuit Osterdal, Ubdal, Zuyderdal, Nydal, Fosdal, Sundal, Mondal, Ganzendal, Holmdal, Socknadal, Caperdal en dergelijke meer. Ze vochten met ontbloot hoofd – hun schedel was zo hard dat hij als helm dienstdeed – en ze goten heet spek in de wonden om ze te genezen. Wenden¹ en Hemeren hadden gemeenschap met elkaar, en werden de Wandalen² genoemd naar het wandelen van de ene kust naar de andere.

Daarnaast waren er de Goten, ook een geslacht van de Cimmerii, ontsproten uit Gomer. Deze Cimmeriërs of Cimbri bewoonden het grootste deel van de Scandia-eilanden (nu Schoonen geheten) dat zich uitstrekt tot de Amaltheazee (nu de IJszee). De Denen zijn hun nazaten, evenals een deel van de inwoners

¹ Vendel

² Vandalen

van Holst, bewoners van bossen en stukjes bos. Die van Ditmars of Teutomars zijn van dezelfde tak afkomstig en kenden een grote bevolkingsgroei, waardoor sommige inwoners moesten uitwijken. Ze trokken heel de wereld rond en veroverden Italië en Spanje gewapenderhand.

De afstammelingen van degenen die door de Scythen uit Azië werden verdreven, hebben zich naar het westen begeven tot in Scandia en vandaar naar Cimbrica Chersonesus. Ze vonden het toepasselijk om het land te vernoemen naar hun stamvader. Beter kon het niet: geen enkel volk heeft meer over de wereld rondgewandeld dan de nazaten van Gomer.

Josephus legt dit heel duidelijk uit. Hij schrijft dat de afstammelingen van Gomer vanuit Armenië reisden tot aan de rivier Tanais. Daarna hebben ze alle landen van Europa bevolkt. De profeet Ezechiël bevestigt wat we hier gezegd hebben in Cap. 38: "God dreigde dat hij de hele wereld en de wapens van de wrede volkeren tegen de goddelozen zou richten". Het gaat hier om Gomer en zijn leger uit het hoge noorden, het huis van Tho Germa. De Chaldeeuwse exegeet verstaat onder Tho Germa duidelijk de Germanen. De profeet zelf vernoemt de familie Tho Germa uit het hoge noorden, waardoor hij duidelijk naar de Germanen wijst, dicht bij de Noordpool. Hij vermeldt ze ook in Cap. 27. En nu is er genoeg gezegd over de oorsprong van de naam.

Plinius splitst voornoemd Germania op in vijf volkeren: Vandalen, Ingevones, Istevones, Hermiones en Peucini. Anderen delen ze in minder bevolkingsgroepen op: Ingevones, de inboorlingen; Istevones, de bewoners in het oosten; de Hermiones, de bewoners in het midden.

De Ingevones worden opgedeeld in Sicambri, Gelre en Cleve; Bataven of Hollanders; Mattiaci of Zeelanders; Usipi of Zutphenaren; Tencteri of Drentenaren; Tubanti of Twentenaren; Frisii of Friezen; Bructeri (een gedeelte van Westfalen en Munster); Chamavi (Camavi) of Zevenwouders; Angrivarii of Maagdenburgers; en Ubiërs of Keulenaren.

De Isteuones zijn Cimbri, deels Denen, deels van Holst; Chauci (Cauci), die aan de Weser bij Luneburg wonen); Teutonen of Germanen zijn Hoogduitsers; Vandalen zijn Noren; en Gambivii of Hamburgers. Onder de Hermiones rekent men de Suevi (nu Saksen); Hermenduri (nu Meyssen); Chatten of Hessen; en Cherusken (Cherusci), Luneburgers). Sommige van deze stammen behoren tot de Nederlanden, andere liggen op de grens.

Ptolemaeus beschrijft de Cherusci bij de Elbe. Tacitus en Dion getuigen dat de Chauci aan de overzijde van de Weser woonden en het land van de Bructeri hebben ingenomen tot aan de Weser, om daarna over de Weser het gebied van de Cherusci aan te vallen. De Cherusci gingen dan naar de streek van Luneburg en hadden daar uitgestrekte gebieden. Hun gebied was door een groot woud (bacenis silva/Furingerwoldt) omringd, als ware het een versterking tegen het geweld van de Suevi, nu de Saksen. Ze hadden als koning Arminius, zoon van Segimer. Hun landsgrenzen liepen van de streek van de Chauci over Munster en Paderborn tot aan Duisburg aan de Rijn.

P3

Hun burens in het noorden waren de Sicambri, in het zuiden de Ubiërs en de Agrivarii. De Agrivarii woonden volgens Willichius in het Markgraafschap Brandenburg. Of misschien nog eerder, zoals Junius denkt, bij Engern in Westfalen, niet ver van de bron van de Lippe in het bisdom Keulen. De Ubiërs leefden aan de overzijde van de Rijn in het graafschap Mark, niet in Baden. Maar ze werden door M. Agrippa naar deze kant van de Rijn verplaatst. Het is waar dat de sporen van hun naam nog te vinden zijn in een dorp nabij Keulen, gewoonlijk Tuysch genoemd. Mogelijk was het vroeger Te Ubisch en werd dat later samengetrokken tot Tubisch. Naar hen werd waarschijnlijk het hele land genoemd: Hoog en Neder Tuyslandt. Naderhand veranderde de T in D, en zo ontstond de naam Duytslandt.

Tacitus schrijft dat het gebied van de Chauci, die Lucanus en Claudianus de Cayci noemen, grensde aan de Friezen. Tot hun gebied behoorde een deel van de kust. Hun gebied strekte zich uit tot aan de Chatti, ten zuiden van de Tencteri (nu Drentenaren), tot aan de Usipii (nu Zutphenaren), de Friezen en de Angrivarii. De Chauci worden opgedeeld in de kleine en de grote Chauci. De kleine Chauci woonden aan de Eems. Hun hoofdplaats is nu Emden. Ptolemaeus kent hen ook de streek tussen Eems en Weser toe. Maar de grote Chauci woonden volgens hem in een gebied tot aan de Elbe, waar ook Bremen en Hamburg liggen.

Dit wilden we in het kort vertellen over de grenzen van de landen die tot Germania behoren. De auteur beschrijft streken die eigenlijk niet behoren tot het Gallia Belgica van de Ouden, maar wel tot Germania. Vanuit Germania zijn velen naar Gallia getrokken en hebben er zich gevestigd. Hiertoe behoren die van Tongeren, van Trier, de Eburonen en de Mediomatrici, die nu bij de Belgen worden gerekend. De grenzen van Gallië zijn de Marne, de Seine en de Rijn. Verschillende delen van Belgica, dat ten tijde van de Romeinse keizers opgesplitst werd in hoog en laag Belgica, kregen nieuwe namen naargelang de heerser. Dat duurde tot de opvolgers van Karel de Grote de dingen veranderden. Toen Lodovico bij loting het gebied tussen Schelde en Rijn toebedeeld kreeg, veranderde de naam in Lotharingen, tot het weer in provincies werd opgedeeld. Bij de Ouden was de naam van de Celtae het meest bekend. Zij woonden tussen de Seine en de Garonne. Zoals Pausanias getuigt werden ze mettertijd door de Romeinen naar hun taal Kelten, Galliërs en hun land Gallia genoemd.

Ten tijde van Caesar werd Gallië een algemene benaming voor de Kelten en de omliggende gebieden. Caesar maakte de naam van de Belgen zeer vermaard werd omdat zij de dappersten waren. Hierdoor is de naam Gallia wat in de schaduw geraakt. Wie niet tot de Belgen behoorde werd als Galliër beschouwd. Vandaar komt Gallia Belgica naast Gallia en Belgica, waar men ze dapperder achtte. Belgica draagt de naam – zo kan men vermoeden – van Belo, zonnegod van de Assyriërs, tot wiens gedachtenis een beroemde stad werd gebouwd. De naam werd ook aan het omliggende land gegeven. Maar het is onzeker waar

deze stad juist gelegen was, omdat ze weggevaagd is. Sommigen menen dat het Bavacum was, nu Beauvois genoemd, een onbeduidende plaats in Henegouwen. Hier zou vroeger deze beroemde stad met zeven bolwerken, genoemd naar de zeven planeten, gestaan hebben (volgens Abraham Ortelius in *Itinerario*). Onder deze Belgae rekent Caesar de Morini in de omstreken van Terwaan, de Nervii³ in de omstreken van Doornik, de Atrebaten in Artesië en de Eburonen in de omstreken van Luik, die hij samen allemaal Gallia Belgica noemt.

De Nerviërs hadden de Schelde, de zee en het gebied van Trier als grenzen. Hoofdplaatsen waren Beauvois, Doornik en Valenciennes, waarmee Caesar zijn handen vol had. De Caleci waren de burenen van de Atrebaten in Artesië. Van hen komt de naam Cales⁴. Zij brachten 50.000 man op de been voor een veldslag tegen Caesar. De Morini, onderworpen aan de Atrebaten, woonden in het drassig gebied van de Moeren, waarnaar ze vernoemd zijn. Terwaan was hun grootste nederzetting. De Eburonen, Ei, of Heirburen stonden onder bescherming van de Trevieren. Ze woonden tussen Maas en Rijn rondom Luik. Hun naam is verdwenen door toedoen van de Tungri die hun gebied innamen. Hun burenen waren de Condrusi en de Centrones, die vooral gevestigd waren in Hoei, Dinant en Segni waren. De Trevieren, nu Trierenaars, namen niet deel aan de samenzwering met de Eburonen en behielden hun woongebied. De anderen werden verjaagd. Alleen het dorp Ebure⁵ nabij Luik herinnert nog aan de oude naam. Nadien hebben de Tungri hun grenzen ver verlegd. Hun buurstad was Aduaticum, nu Antwerpen, de hoofdplaats van de Aduatici en nu een deel van Brabant.

De Ubii of Ubiërs hadden zich gevestigd temidden de Eburonen, Trevieren en Menapiërs. Op hun grenzen richtten de Menapiërs Nijmegen en Geldre op. Een deel van Cleve, Gelre en Gulik behoorde tot hun grondgebied. Het ander deel van de Gugerni werd ingenomen door de Sicambri, namelijk heel het land in het midden aan de zuidkant tussen Nijmegen en Maastricht tot aan de Ardennen, waaronder een deel van Brabant, Limburg en Valkenburg. Tussen de Bataven en

³ Nerviërs

⁴ Calais

⁵ Embourg

de Menapiërs woonden nog de Betasii of Betuwen. Van de Rijn hebben we aangetoond dat hij behoort tot Germania en niet tot Gallia Belgica. Hiermee keren we terug naar onze auteur.]

Ook moet men weten dat voornoemde Nederlanden die toebehoren aan de Katholieke Koning voor bijna de helft bestaan uit voornoemd Belgica. Ruwweg de andere helft, namelijk Picardië, Champagne en Normandië, behoort voor het grootste deel toe aan de Fransen, hoewel de laatste twee niet helemaal onder Gallia Belgica begrepen worden. Een ander deel is onder de heerschappij van de hertogen van Lotharingen, Cleve en Gulik; van de aartsbisschoppen van Trier, Mainz en Keulen; van de bisschoppen van Kamerijk en Luik; en van andere landsheren en vorsten. Ten tijde van Caesar kreeg Belgica het heel zwaar te verduren door de oorlogen en had het dapperder en voortreffelijker mannen dan de rest van Gallia. En zo blijft het vandaag nog prachtiger en vermaarder omwille van drie redenen.

P4

Ten eerste door het gezag en de verklaringen van Caesar, die het land zeer goed heeft gekend, nadat hij ongeveer tien jaar lang tegen Gallia gestreden heeft en het inlijfde in het Romeinse Rijk. Dat bevestigen ook Strabo (*Strabo I b. 4 Geograph.*) en veel andere schrijvers, zowel oude als recente. Ten tweede omwille van de edele, voortreffelijke en uitnemende eigenschappen van de inheemse mannen van deze provincie. Ten derde omwille van de grootsheid en het aanzien van dingen die daar hun oorsprong vinden en er gebeurd zijn, zoals men zelf kan zien en lezen. We zullen deze op de gepaste plaats ter sprake brengen.

Uitvindingen

Men moet wel aan de Belgen de eer toekennen dat zij de uitvinders waren van veel belangrijke dingen. Ten eerste is in Mainz de kunst uitgevonden om boeken en andere dingen op papier te drukken. Anderen zijn van mening dat het in Haarlem gebeurd is, zoals verder nog verteld wordt. Het is zo'n nuttige en goddelijke ontdekking. Als onze voorouders dit hadden uitgevonden, zouden tijd

of onwetendheid de mensen niet verstoken hebben van talrijke boeken en andere wetenswaardigheden in de wetenschappen en de kunsten, die uitstekende geleerde mannen gedicht en gebracht hebben. Belgica wordt ook beschouwd als een vernieuwer in de muziek en de uitvinder van verscheidene muziekinstrumenten. Eveneens van krijgswagens of Hessenwagens, in het Latijn 'esseda' genoemd. Caesar vertelt er dikwijls over, evenals Vergilius (*Georg.* 3) in dit vers:

Belgica vel molli melius feret Esseda collo.

En ook Lucanus:

Et docilis rector monstrator Belga Covini.

Het schijnt dat de covin⁶ dezelfde of bijna dezelfde soort wagen was als de esseda. Zoals de Thesaurus lingua Latinae verklaart: "Covinus est genus vehiculi, notum non Britannis modo, sed Belgis etiam & Germanis". Naar dit voorbeeld zijn naderhand hier en elders andere zeer mooie en gerieflijke wagens uitgevonden. Ze blijven hierin nog altijd meester.

In Belgica, met name in Brugge, werd ook de olieverf voor schilderijen uitgevonden, een zeer voortreffelijke zaak vermits ze zo goed als eeuwig bewaart. Zij hebben ook gevonden hoe men verf in glas kan bakken, naast andere wonderbaarlijke dingen voor schilderijen, waarmee kerken en huizen worden versierd.

Belgica heeft eveneens de zeer belangrijke uitvinding van fraaie en diverse tapijten van wol, zijde en halfzijde op haar naam staan: van gefriseerd laken en verschillende soorten linnen, tot veel andere dingen die we niet allemaal zullen beschrijven. Een ander zeer achtenswaardig feit is dat de Belgen als eersten de winden een naam hebben gegeven. Deze namen worden nu met dezelfde klank en term door alle landen gebruikt. Men merkt meteen op dat deze woorden ontleend zijn aan hun eigen taal. Dit moet ik hier niet verder verklaren, vermits iedereen dit wel kent.

Maar ik wil niet, zoals sommige anderen, de uitvinding van het zeekompas aan de Belgen toeschrijven. Hoewel het niet zeer oud is en niet gebruikt werd door

⁶ oude wagen van de Belgen

de Romeinen, weet men niet zeker wie het uitgevonden heeft. Maar ik moet wel toegeven dat de Belgen het uurwerk, zoals ze het daar gebruiken, hebben uitgevonden. Een van de redenen die men daarvoor kan geven is dat men daar mooie en uitstekende pronkstukken ziet, die voorzeker alleen in deze provincie gemaakt en gebruikt worden. Ze worden van hier naar andere delen van de wereld verzonden.

De Belgen bezitten ook de bijzondere gave en het geluk om snel handige en ingenieuze gereedschappen uit te vinden, waarmee ze gemakkelijk, snel en handig kunnen doen wat ze willen, zoals zelfs kookgerei. Verwonderde vreemdelingen nemen er een voorbeeld aan en maken ze na. Vermits zij zo gemakkelijk, gerieflijk en handig hun werk beheren, kunnen jonge kinderen van vier of vijf jaar al beginnen met eerlijk de kost te verdienen.

P5

Steden en dorpen

In België zijn ongeveer 320 ommuurde steden. Hieronder zijn veel prachtige en vermaarde steden als Leuven, Brussel, Antwerpen, 's-Hertogenbosch, Gent, Brugge, Ieper, Mechelen, Kamerijk, Atrecht, Doornik, Bergen, Maastricht, Luxemburg, Valenciennes, Rijsel, Calais, Boulogne, Amiens, Saint Quentin, Luik, Namen, Reims, Trier, Metz, Nancy, Toul, Verdun, Straatsburg, Mainz, Aken, Keulen, Cleve, Gulik, Nijmegen, Utrecht, Amsterdam, Middelburg, Leeuwarden, Groningen en nog andere waarover verder wordt gesproken, tot Rouen en het grootste deel van Parijs dat aan deze zijde van de Seine ligt.

Daarenboven is het land vereerd met alle keizerlijke en koninklijke waardigheden en titels, hertogdommen, markgraafschappen, graafschappen, bannerijen en alle andere voornamen graden. Er zijn ook meer dan twaalfduizend dorpen met een onbeschrijflijk grote bevolking en ongeveer tweehonderddertig niet ommuurde plaatsen, die door hun omstandigheden en vermogen over dezelfde privileges en vrijheden beschikken als de versterkte steden. Het land heeft veel grote rivieren en waterlopen, waaronder de Rijn, de Maas, de Seine en de Schelde. Voorts zijn er ook grote en mooie wouden, in het bijzonder in de Ardennen, het Kolenwoud, Nonnen, de Fagne en het Zoniënwoud.

Er is geen gebrek aan gebergten dankzij verschillende mijnen en zeer veel groeven voor de ontginning van stenen om huizen te bouwen. Onder de vele aanzienlijke vorsten telt Belgica drie van de zeven keurvorsten van het rijk, namelijk de keurvorsten van Mainz, Trier en Keulen. Ook de keurvorst Paltsgraaf aan de Rijn heeft er een deel van zijn grondgebied. Zeven van de twaalf Pairs van Frankrijk, door de Italiaanse dichters Palatini genoemd, de hertog van Normandië, de graven van Vlaanderen en van Champagne, de aartsbisschoppen van Reims en Laon, de bisschoppen van Beauvais en Noyon wonen op het grondgebied. Ten slotte werden de keizers gewijd en gekroond te Aken, zoals in Frankrijk de koningen in Reims.

Het is duidelijk dat het gedeelte onder Koning Filips, dat wij nu gaan beschrijven, veel machtiger, strijdbarder, hoffelijker en edeler is dan de rest van Belgica. En dit omwille van twee redenen. Ten eerste omdat zoveel keizers, koningen, hertogen en markgraven, en zelfs Roomse pausen, en andere respectabele mannen van hoge afkomst, deugd en moed in deze landen zijn geboren, zoals we verder zullen bespreken.

Ten tweede omdat er zoveel grote steden en dorpen met een talrijke bevolking verspreid liggen over het hele grondgebied. Dit gebied mag vergeleken worden met een groot koninkrijk, niet alleen omwille van de grootte en de breedte, maar ook door de macht en andere hoedanigheden. Zich hiervan bewust, wenste Keizer Karel de vijfde niet alleen van deze provincie een koninkrijk te maken, maar stelde hij meermaals voor aan zijn Raad zich daarover te beraden. Toch waren er veel bezwaren en niet alleen (zoals sommigen zeggen) wegens de grote verscheidenheid aan en gewichten en maten, gebruiken, wetten en talen die eigen zijn aan de verschillende gewesten, maar vooral omdat elke provincie met haar eigen wetten, voordelen en oude privileges op haar rechten staat en zich niet graag plaatst onder een koninklijke of gemeenschappelijke wet. Dit geldt in het bijzonder voor de gewesten met de meeste privileges. Het zou nochtans nuttig zijn ter ondersteuning van de eendracht en goede organisatie van een koninkrijk. Dit voorstel is niet verder uitgewerkt omdat andere ernstige zaken de aandacht van de Keizer vroegen.

Dit deel van Belgica dat de Katholieke Koning toebehoort, wordt gewoonlijk 'Nederland' genoemd omwille van de laagte van het landschap dat zich tot aan de zee uitstrekt. Het wordt ook bijna door de hele christelijke wereld

'Vlaanderen' genoemd. Hier neemt men het deel voor het geheel, vanwege de macht en de pracht van het land van Vlaanderen. Dat is zoals Frankrijk nu, dat maar een deel is, en bijna het kleinste deel, maar het edelste onder de vele regio's in het grote en machtige koninkrijk Frankrijk van de Franse Koningen. Sommigen zeggen dat de naam Vlaanderen door de buitenlandse kooplieden vroeger is gegeven aan de Nederlanden. Hierdoor is deze naam uiteindelijk overal ingevoerd. Anderen geven als oorzaak dat Vlaanderen dichterbij Frankrijk, Engeland, Spanje en Italië ligt, en daarom beter gekend is.

Het wordt ook Nederduitsland genoemd, alhoewel het buiten de grenzen valt die de Ouden aannamen, die heel dit land als Gallia beschouwden, behalve Friesland en nog wat meer. Maar ook recente schrijvers gebruiken deze term. Want zoals de geleerde kosmograaf Gemma Frisius schrijft, aanvaardt men in onze tijd dat het gebied gerekend wordt onder Nederduitsland omwille van de taal, zeden, gebruiken en wetten die niet erg verschillen van de Hoogduitse.

Ligging en grenzen

Maar we laten het verder achterwege om de vorm en gesteldheid van de Nederlanden te bespreken, aangezien dit te ver zou uitlopen en er geen woorden zijn voor een juiste beschrijving. Laten we het nu hebben over de ligging en de begrenzing van de Nederlanden, maar ook van heel Belgica met haar grenzen en buurlanden, gebruikmakend van de landkaart met de graden aan het begin van dit werk afgebeeld. Uit de kaart en onze volgende woorden wordt onze opzet duidelijk. Holland en Friesland grenzen in het noorden aan de oceaan.

In het zuiden ligt Luxemburg, dat grenst aan Lotharingen, en Henegouwen, dat grenst aan Champagne en Picardië. In het oosten strekt Gelderland zich uit tot aan de Rijn en Brabant tot aan de Maas. In het westen liggen Vlaanderen, dat begrensd wordt door de zee, en Artesië, dat grenst aan Picardië.

Al deze gewesten samen vormen bijna anderhalve klimaatgordel dwars door het Riphei-gebergte: van de helft van de zevende klimaatgordel volgens de Boristhen, tot – volgens de jonge kosmografen – heel de achtste klimaatgordel. Deze laatste was volgens Ptolemaeus nauwelijks bewoonbaar.

Het land strekt zich in de lengte uit over 7,5 graad, namelijk van 22,5 tot 30 graden; in de breedte over juist 4 graden, van 50 tot 54 graden. Omdat de tijd een half uur verschilt per klimaatgordel, brengt ons dit op drie kwartier verschil in een artificiële dag. Het is omwille van de grillige vorm onmogelijk om het midden van het land te bepalen. We nemen daarvoor de voortreffelijkste plaats, de vermaarde stad Antwerpen, die ligt op een lengte van 26 graden, 42 minuten, en op een breedte van 51,5 graden. De zon staat op haar hoogst boven de horizon op 12 juni, op ongeveer 63,5 graden. De zon blijft die dag ongeveer 16,5 uur boven de horizon.

Maar wanneer de zon 's morgens opkomt in deze hemisfeer en 's avonds ondergaat, blijft ze lange tijd bij de horizon, al kunnen we ze niet zien. Nochtans schijnt ze zo lang dat men mag zeggen dat de dag meer dan 20 uren duurt en ze geeft zo veel licht dat men een brief zou kunnen lezen. De zon staat daarentegen op haar laagst op 10 december op omtrent 16,5 graden. Ze staat ongeveer 7,5 uur boven de horizon. Gedurende deze tijd geeft ze weinig licht, want ze komt op en gaat onder loodrecht op de horizon.

De ligging van het land ten opzichte van de voortreffelijkste gebieden van Europa is zeer gunstig. Naar het noorden is het over zee naar Denemarken niet verder dan vijf of zes dagreizen. Met dit land wordt zeer veel handelgedreven. De zuidkant grenst overal aan Frankrijk en Lotharingen, het oosten aan Duitsland. Naar het westen kan men in enkele uren naar Engeland reizen. Ook in Schotland en Ierland geraakt men na enkele dagen op zee. Noorwegen, Zweden en andere, aan zee gelegen landen in het noorden zijn zeer goed bereikbaar via de scheepvaart. Een schip dat met gunstige wind uit Holland vertrekt, vaart op minder dan twee dagen en twee nachten naar Noorwegen.

Ook ligt het land voordelig voor de scheepvaart naar Spanje en Portugal. Wanneer de wind goed zit bereikt men Lissabon in minder dan tien dagen. De reis naar Spanje doet men in acht, tien, twaalf of vijftien dagen naargelang de haven die men wil bereiken, en deze zijn zeer talrijk.

Voorts hebben we hier het prachtige Hof van onze koning, die meestal hier verblijft (wat ook Keizer Karel deed, maar hij heeft nadien de standplaats van zijn Hof veranderd). Nog twee andere hoven zijn nabijgelegen: het Hof van de

koning van Frankrijk en dat van de koning van Engeland. Dit is voor ons zeer handig en voordelig.

De hele Nederlanden samen hebben een omtrek gelijk aan iets meer dan een vijfde van de omtrek van Italië, nl. ongeveer 1000 Italiaanse mijl of 340 Vlaamse mijl. Maar vooraleer verder te gaan, moet men weten dat er twee soorten mijlen bestaan: de Vlaamse mijl, gelijk aan ongeveer drie Italiaanse mijl, gebruikt in Vlaams Vlaanderen, bijna overal in Brabant, in een deel van Holland, in Zeeland, in het land van Luik en dat van Namen. In het land van Luxemburg zijn ze langer en in het grootste deel van Gelderland nog meer. In Friesland is de Vlaamse mijl zeer lang, zoals de Duitse mijl die wel vijf of zes of meer Italiaanse mijl groot is. De andere mijl is de Franse mijl, naar schatting ongeveer twee Italiaanse mijl, en ook gebruikt in Waals Vlaanderen, Artesië, en het grootste deel van Henegouwen.

Op te merken is dat we hier niet verder gaan praten over Vlaamse, Franse of Duitse mijlen. Dat zou saai en omslachtig worden. Men moet de mijl verstaan als degene gebruikt in het gebied dat we beschrijven.

Het grondgebied van dit land bestaat uit zeventien provincies, hierna beschreven. Er zijn 208 ommuurde steden en ongeveer 150 steden die niet versterkt zijn en (zoals we verder zullen zien) door hun privileges kunnen gelijkgesteld worden aan versterkte steden. Daarnaast zijn er nog meer dan 6.300 dorpen met een klokkentoren, en veel andere kleine dorpen en gehuchten. Talrijke heerlijkheden behoren toe aan de prinsen, landsheren en edellieden of ook aan andere gewone lieden, die daar burgerlijk recht en strafrecht spreken. Er zijn nog zestig vestingen, die bijzondere gouverneurs van de Koning hebben met kleinere of grotere garnizoenen, afhankelijk van plaats of tijd.

P7

Seizoenen en teelten

De lucht van het land is vochtig en grof, maar toch gezond (zoals Caesar ook getuigt) en gunstig voor het verbouwen en verteren van voedsel, en bovenal voor de vruchtbaarheid van de generaties. Het schijnt dat de laatste 25 à 30 jaar de lucht veel gezonder en aangener is geworden. Dit zou komen doordat

het land meer bewoond is en de inwoners de lucht zuiveren zoals in Venetië geschiedt, of door een andere verborgen oorzaak.

Indien de bewoners van het land niet zo overdadig waren in spijs en drank, en ze zich beter zouden verzorgen wanneer ze ziek zijn, zouden ze zeer lang leven. Weinigen worden oud, want ze sterven gewoonlijk vrij jong. Dat zien we bijvoorbeeld in de Brabantse Kempen. Gezien het land er van nature onvruchtbaar is, zijn de inwoners zuinig, werken ze genoeg en leven zeer lang.

De zomer is hier mooi en aangenaam. Naast andere goede omstandigheden is de hitte hier gewoonlijk niet zeer groot. De vliegen en muggen zijn geen grote plaag, behalve in Zeeland, waar er heel veel zijn. Het dondert en bliksemt hier zeer weinig. Zelden voelt men hier een aardbeving, want de vochtigheid van de lucht en de lage ligging van het land zijn er niet tegen bestand.

Gewoonlijk is de winter lang en winderig, koud en streng, vooral wanneer de wind blaast uit het noordoosten, noordwesten, oosten en zuidoosten. Maar wanneer de wind uit de vier andere richtingen waait, gewoonlijk tijdens de drie andere seizoenen van het jaar (zoals Caesar ook getuigt), verandert de kou in regen.

Het landschap is bijna overal vlak met wat heuvels en heel weinig bergen, behalve in het gebied van Luxemburg en Namen, op sommige plaatsen in Henegouwen en in de streek van Luik.

Het grootste deel van Vlaanderen en een deel van Brabant zijn zanderig. Maar toch is de grond overal – op de ene plaats al meer dan op de andere – goed en vruchtbaar en produceert ze veel koren en tarwe zoals in Waals Vlaanderen, Artesië, Henegouwen en Luik. In Gelderland is de oogst zeer overvloedig.

Het graan wordt hier gewoonlijk een maand eerder gezaaid dan in Italië. Het volk begint te zaaien halverwege de Herfstmaand. De boeren willen immers dat het graan uitschiet voordat de grote en langdurige regens komen en vooraleer de vorst, die vroeg begint, de grond te hard maakt voor de spade. In de maand maart wordt ook nog vaak gezaaid. De rogge, die hier zeer overvloedig is, zaait men tegelijkertijd met de tarwe of wat vroeger. De meeste granen worden later gezaaid dan in Italië, namelijk de haver op het einde van maart en de gerst eind april. Ze wachten tot de overvloedige regen, vorst en ijs voorbij zijn. En al

zaaien ze later, ze zijn niet bang dat het graan zal uitdrogen, verdorren of verwelken.

Zij telen alleen tarwe, rogge, haver, spelt en gerst. Van peulvruchten hebben ze niet veel meer dan bonen, erwten en wat wikke. Ze kweken ook geen gierst en sorgo of groene naalbaar, want dat is niet bestand tegen de wind. Maar er is wel een andere soort, namelijk boekweit: van kleur en grootte zoals gierst en sorgo en heeft een betere substantie, hoewel het driehoekig is. Ze zaaien er heel veel van voor de beesten en hoenderen en gebruiken het in tijden van nood ook om brood te bakken en bier te brouwen. Boekweitmeel is zo wit dat het met goed koren vermengd kan worden. De vruchten van voormelde granen worden hier veel later rijp dan in Italië door gebrek aan warmte, maar ze zijn niet slechter in kwaliteit dan daar. Op vele plaatsen is de tarwe hier zelfs beter dan in Italië.

Het mag gezegd dat de bodem hier lichter en gemakkelijker te bewerken is dan in Italië, waardoor paarden en niet ossen het land bewerken. Enkel in de Kempen bewerkt men de akkers met ossen die eerst enkele jaren werken en daarna vetgemest worden om ze op te eten.

Deze gewesten produceren veel fruit, in het bijzonder peren, appels, pruimen, kersen en krieken, moerbeien, perziken, abrikozen, okkernoten, hazelnoten, mispels en op sommige plaatsen ook kastanjes. Maar behalve de vele zeer goede peren en appels zijn de vruchten niet zo zoet als in Italië. Ze zijn ook niet zo volgroeid omdat het er niet lang genoeg warm blijft. Vijgen, amandelen en dergelijke groeien hier heel moeilijk omdat de warmte ze niet bewaart. Dit is nog moeilijker voor de olijven, sinaasappels, limoenen, citroenen, granaatappels en andere dergelijke edele vruchten. Ze worden wel overvloedig per schip aangevoerd vanuit Spanje en Portugal. Er zijn allerlei soorten wijngaarden te vinden in steden en dorpen, maar zeer weinig daarbuiten. Het klimaat zou blijkbaar niet geschikt zijn.

P8

Niettemin zijn er heel wat wijngaarden rond Leuven en Namen en in de streken rond Luxemburg en Luik. De wijn die er gemaakt wordt, is echter slecht en

zuurachtig omdat de druiven niet rijp genoeg worden. Het is wel aanneembaar dat dit volk, dat zich hoe langer hoe meer toelegt op de landbouw en geen kosten spaart, op andere plaatsen met gunstige ligging wijngaarden zal aanplanten. In Brussel, Diest en rond Antwerpen werd dit al geprobeerd met redelijk succes. Er wordt ook wijn geteeld in Duitsland tot in de omgeving van Keulen, waar het niet minder koud is dan in het grootste deel van deze streek. Men vindt hier allerlei soorten bomen: heel hoge en dikke, geschikt om mee te timmeren en te verbranden. Laurierbomen komen weinig voor, en cipressen en pijnbomen nog minder. In de plaats daarvan zijn er veel lindes, die sterk lijken op de olm qua vorm en bladeren, maar deze schieten veel meer op in de hoogte en krijgen na zestien of achttien jaar de dikte van een man. Ze krijgen zeer veel witte bloemen, die soms een overmatig zoete geur afgeven, maar ze dragen geen vruchten. Niettemin is het hout geschikt als timmerhout. Men verbrandt het hout ook tot houtskool om buskruit te maken en het is daarvoor beter dan het hout van wilgen of populieren. Tussen de schors en het hout van de linde is er een soort wol die lijkt op hennep, waarmee koorden en riemen gemaakt worden. Hoe zacht en mals de bladeren ook zijn, de dieren lusten ze niet.

In het Ardense woud, en ook tussen Hoei en Namen, groeit de taxus overvloedig. Deze boom lijkt op de dennenboom en is van hetzelfde geslacht. Van het hout maakt men mooie en goede hand- en voetbogen. Van het sap maakt men gif. Koning Cativolcus pleegde er zelfmoord mee, omdat hij zwaarmoedig was over Ambiorix (die hij vervloekte om al zijn daden en aanslagen, zoals Caesar ook getuigt in zijn *Commentaren*). Maar laat ons horen wat Vergilius in zijn *Georgica* schrijft over de linde en de taxus.

At myrtus validis hastelibus, & bona bellon

Cornus: ithyreos taxo torquentur in arcus.

Nec Tiliae leves, aut torno rasile buxum,

Non form accipiunt, ferroq cavatur acuto.

Hier groeit ook een bijzondere soort boom, die mogelijk niet elders te vinden is: de abeel. Hij schijnt van het geslacht te zijn van de witte populier, groeit in grote aantallen in Brabant en is nuttig voor vele toepassingen, in het bijzonder in Brussel.

Dit land produceert geen saffraan noch andere specerijen van waarde. De heilzame kruiden en wortels werken gewoonlijk niet zo krachtig als in Italië en in landen met een zacht klimaat. In tijden van nood moet men er dus een grotere dosis van nemen. Niettemin is er geen gebrek aan tal van giftige kruiden die kunnen dienen als medicijn: koude en hete, in de derde en vierde graad, zoals de wolfswortel of *Lycocoton*⁷; de egelboterbloem (in het Latijn *Flammula pratensis*); dolkruid of grote nascaye (in het Latijn *Solanum lethale*); ook scheerling (*Cicuta*) en nog andere. Zo zijn er nog veel andere heilzame kruiden te vinden: hete, koude en laxerende. Dat ondervinden diegenen die zich er dagelijks mee bezighouden. Hier in Antwerpen bevindt zich buiten de Sint Jacobspoort, in het dorp Borgerhout, de voortreffelijke tuin van meester Peeter Coudenberg, apotheker, een geleerde en deugdzame man. In zijn tuin staan naast de gewone eenvoudige kruiden, die hier en elders groeien, meer dan vierhonderd soorten buitenlandse kruiden die hij van overal met zeer grote ijver en zware kosten heeft verkregen.

BIJVOEGSEL

[Hetzelfde gebeurt in Leiden in de tuin van de Universiteit, die aangelegd werd door de alom beroemde herborist Dr. C. Clusius van Atrecht in opdracht en op kosten van de Heren Staten van de Verenigde landen, opdat jonge studenten in de medicijnen konden oefenen en onderwezen worden,. Hij bevat tal van kruiden dankzij de ijverige inzet van Dierick Cluut van Haarlem, auteur van het Bijenboek.]

Eveneens heeft Heer Karel van Sint-Omaars, in de Heerlijkheid van Moerkerke op anderhalve mijl van Brugge, een tuin met ontelbare uitmuntende soorten en duizenden andere fraaie dingen die ervoor zullen zorgen dat deze plek, maar ook de Heer, voor eeuwig beroemd en geloofd zullen worden.

De wortels en bladeren van de salade-, moes- en keukenkruiden zijn in dit land overvloediger en mogelijk beter dan in Italië. Er groeien ook kauwoerden⁸, komkommers, citrullen, artisjokken, asperges en dergelijke tuingewassen tussen

⁷ in de omgangstaal *Cappa monachi*, monnikskap

⁸ kalebas

allerlei rozen en bloemen. Het is er zo mooi en goed. Soms zijn er in het seizoen redelijk goede pompoenen of meloenen. Voornoemde kruiden, tuingewassen en de meeste vruchten, evenals veel andere aantrekkelijke dingen die hier vroeger niet gekend waren en niet gekweekt werden, zijn vooral door de Italianen ingevoerd, geplant, en het gebruik ervan aangeleerd.

Dieren

Hier zijn, tenminste in de koudste delen van het land, geen giftige dieren als adders, waterslangen of andere slangen zoals in Italië. Er zijn ook geen grote hagedissen, tarantula's, schorpioenen en dergelijke. Bij ongewone en zeer langdurige hitte zijn er soms te zien, maar dan zijn ze zielloos en zwak. In Holland, Zeeland en andere plaatsen waar turf gewonnen wordt en in grote bossen vindt men wel een zeer giftige soort slangen, adders genaamd. Er zijn daar ook veel giftige waterpadden en -hagedissen. Men gebruikt hier vreemde giften en geneeskrachtige stoffen om medicijnen en dergelijke te maken, zoals triakel en mithridaat.

Het landschap is meestal mooi om te zien door de fraaie, dichte en goed gespreide aanplanting van bomen en de zeer aangename groene beemden en broeken, vol met grazend vee. De meesten vinden de beemden veel groener en fraaier dan in Italië. Volgens mij komt dit door de hoge vochtigheid van de grond wegens de lage ligging. Hierdoor groeien de weiden zeer goed en zorgen ze bijna het hele jaar door voor voer voor het vee. Allerlei tam en rustig vee, geschikt voor de voeding, komt overvloedig voor, uitgezonderd buffels.

Eigen aan Friesland en Holland zijn de zeer grote ossen, die zo gigantisch zijn dat een os er dikwijls meer dan 1600 lokale pond weegt. Wanneer men het pond verrekent aan 16 ons, betekent dit een os van meer dan 2000 Italiaanse pond. Voorwaar, in Mechelen werd aan de graaf van Hoogstraten een Friese os geschonken, zo groot en vet dat hij 2828 lokale pond woog. Een afbeelding van de os werd geschilderd in de ingang van het paleis met vermelding van de dag en het jaar dat de os werd geschonken, zoals men tot vandaag nog kan zien. De hamels zijn hier ook overal zeer groot. Het vlees van de ossen en de hamels is zeer lekker en van uitstekende kwaliteit. Zowel vroeger als nu wordt er gezegd dat ze nergens ter wereld hun gelijke hebben, tenzij de Engelse ossen, die zo mogelijk nog volmaakter zijn.

De kalfjes, geitjes en lammetjes zijn ook zeer goed en heerlijk van smaak, maar niet zoals in het grootste deel van Italië. De oorzaak is dat ze te vroeg van de melk gespeend worden. Omwille van de goede, lieflijke lucht zijn al deze beesten wonderlijk tam en rustig. De stieren zijn iets wilder dan de gewone ossen in Italië. Maar de dieren zijn hier zeer vruchtbaar. In Holland, Friesland en

sommige delen van Vlaanderen werpen de schapen drie of vier lammetjes ineens. De koeien krijgen dikwijls twee kalveren tegelijk. Ze geven ook zeer goede en lekkere kaas en goede boter heel het jaar door: ongelooflijk veel, zeker in Holland. Blijkbaar geeft een enkele koe tijdens de zomer gewoonlijk alle dagen acht of tien gelten melk. Een gelte is iets meer dan een halve kwart van een Florentijnse fles. Hierdoor blijft het land, dat een onuitsprekelijke hoeveelheid verbruikt, niet alleen goed voorzien, maar verkoopt het ook veel aan andere streken. Hier maakt men weinig schapenkaas, en nog veel minder geitenkaas, want koeienkaas is beter en nuttiger.

Het land, en vooral Holland, Friesland, Gelderland en Vlaanderen, brengt een zeer groot aantal grote, mooie en vinnige paarden voort. Ze zijn zeer geschikt voor allerlei arbeid, in het bijzonder voor de oorlog. Men vindt niet gemakkelijk dergelijke paarden die sterk genoeg zijn om te rennen en te steken met de lans. Maar afgezien van de meeste Vlaamse paarden zijn ze een beetje zwaar, vooral het hoofd, en moeilijk te behandelen en te berijden.

De wol van het land is grof, maar niet zo goed als de Spaanse en nog minder dan de Engelse. Dat komt door de lucht en ook door de zeer vochtige en voedzame weiden, waardoor de dieren grover, langer en ruwer haar en wol hebben.

Het land produceert noch zout, noch aluin, noch zwavel, behalve de streek van Luik. Er is weinig mijnbouw van delfstoffen of metalen van enige waarde, behalve ijzer en wat lood en koper. Niettemin compenseert de kloekheid van de mensen waar de natuur van het land niet volstaat. Door hun behendigheid en ijver worden ze altijd overvloedig voorzien vanuit andere landen opdat niets zou ontbreken. Van zoveel dingen zijn ze zodanig voorzien (zoals in de hiernavolgende beschrijving van Antwerpen zal verteld worden) dat dagelijks andere vreemde landen zich hier komen bevoorraden.

Het land produceert een grote hoeveelheid meekrap, gewoonlijk rotte genoemd: niet alleen voor eigen gebruik, maar het voorziet ook een groot deel van Europa ervan. Wede groeit hier ook zeer goed, maar wel zeer weinig. Vlas en hennep is er echter in grote overvloed.